

АВАНГАРДА И КОМЕНТАРИ

ЕДИЦИЈА
Посебна издања
Књига XLIII

уређивачки одбор

prof. dr Aleksandar Petrov, University of Pittsburgh
prof. dr Robert Hodel, Institut für Slavistik der Universität Hamburg
prof. dr Sylwia Nowak-Bajcar, Uniwersytet Jagielloński w Krakowie
проф. др Алла Татаренко, Львівський національний університет ім. Івана Франка, Лавов
проф. др Ивана Живанчевић Секеруш, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду
проф. др Сава Дамјанов, Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду
проф. др Михајло Пантић, Филолошки факултет Универзитета у Београду
др Бојан Јовић, Институт за књижевност и уметност у Београду
др Александра Манчић, Институт за књижевност и уметност у Београду
prof. dr Andrea Lešić, Filozofski fakultet Univerziteta u Sarajevu
prof. dr Zvonko Kovač, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
prof. dr Marko Juvan, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede, ZRC SAZU, Ljubljana
др Ива Тешић, Институт за књижевност и уметност у Београду
др Владан Бајчета, Институт за књижевност и уметност у Београду
др Игор Перишић, Институт за књижевност и уметност у Београду

рецензенти

проф. др Драган Бошковић
проф. др Владимир Гвозден
проф. др Предраг Петровић

илустрација на корици

Илустрација за корице књиге прича:
Црвени Пјеро С. Кракова, 1921.
(необјављено, Михаило С. Петров, Архив Југославије)

АВАНГАРДА И КОМЕНТАРИ

Међународни научни зборник радова у част
проф. др Гојка Тешића

Уредили

Игор Перишић и Владан Бајчета

ИНСТИТУТ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И УМЕТНОСТ

БЕОГРАД

2021

Зборник се објављује захваљујући финансијској подршци Министарства просвете науке и технолошког развоја Републике Србије.

САДРЖАЈ

- 13 | УВОДНА РЕЧ
- 17 | **ГОЈКО, ПРИЈАТЕЉ**
- 19 | Radovan Popović
FRAGMENTI O GOJKU
- 23 | Александар Петров
ГОЈКО ТЕШИЋ – НАУЧНИК, УРЕДНИК, ПРИЈАТЕЉ
- 27 | Јовица Аћин
ПРИЈАТЕЉСКО ПРИСУСТВО
- 31 | Velimir Visković
DVA MLADIĆA IZ PRERADOVIĆEVE
- 41 | Михајло Пантић
ГОЈКО ТЕШИЋ: ПОВЕРЕНИК АВАНГАРДЕ
- 57 | Svetislav Basara
DAKLE, TEŠIĆ
- 61 | Слободан Гавриловић
ГОЈКО ТЕШИЋ ИЗМЕЂУ БАШТИНЕ И АВАНГАРДЕ
- 63 | Vlaho Vogišić
KLJUČAR ODGOĐENIH PRIČA
- 69 | Branko Kukić
GOJKO TEŠIĆ MEĐU SRBIMA
- 71 | Сава Дамјанов
ВИНАВЕРОВЕ УЛИЦЕ ГОЈКА ТЕШИЋА
- 79 | Vladimir Pištalo
„FENJER NAD ZATRAVNELIM STAZAMA“
- 81 | Irina Subotić
KIŠ – MATVEJEVIĆ – KRLEŽA (ZAGREB 1975)
- 85 | Zvonko Kovač
PISMO
- 93 | Весна Цидилко
ГОЈКО ТЕШИЋ ИЛИ О ПРИЈАТЕЉСТВУ
- 95 | Милета Аћимовић Ивков
„ЗАНОСИ И ПРКОСИ“ ГОЈКА ТЕШИЋА: СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ
- 105 | Жељка Пржуљ
ТЕШИЋ У ОГЛЕДАЛУ СТАНИСЛАВА ВИНАВЕРА
- 109 | Слађана Јаћимовић
СТРАСНА ИСТРАЈНОСТ ТУМАЧЕЊА: О ЈЕДНОЈ СТУДИЈИ ГОЈКА
ТЕШИЋА

- 113 | Dalibor Tomasović
TRIPTIH HOLOINSTALACIJE
- 117 | **ТЕОРИЈА, ФИЛОЗОФИЈА И ЕСЕЈИСТИКА У
АВАНГАРДНОМ ТРАЈАЊУ**
- 119 | Vladimir Biti
UKROĆENA GOROPADNICA: MODERNA KNJIŽEVNOST I
NACIONALNA KNJIŽEVNA HISTORIOGRAFIJA
- 131 | Robert Hodel
PLATONOV'S PHILOSOPHIE IM LICHT DES
WITTGENSTEINSCHEN SPRACHSPIELS
- 141 | Novica Milić
NARATIVNA KRITIKA NARATOLOGIJE
- 153 | Marko Juvan
OD MAJA '68 DO NOVEMBRA '89:
TRANSFORMACIJE SVETA, LITERATURE IN TEORIJE
- 165 | Dragan Prole
AVANGARDNO ISKUSTVO FILOZOFIRANJA ČEKIĆEM:
NEGATIVNI TRENUTAK
- 179 | Magdalena Koh
ENERGIJA POBUNE U FEMINISTIČKIM ESEJIMA SVETLANE SLAPŠAK
- 195 | Новак Малешевић
ЈЕЗИК И ИСТИНА УМЈЕТНИЧКОГ ДЈЕЛА (ОД СТРУКТУРАЛИСТИЧКЕ
ЛИНГВИСТИКЕ ДО ХЕРМЕНЕУТИЧКЕ ФЕНОМЕНОЛОГИЈЕ)
- 215 | **АВАНГАРДА У ЕВРОПСКИМ КЊИЖЕВНОСТИМА**
- 217 | Александра Манчић
ШПАНСКИ АВАНГАРДНИ ЧАСОПИСИ
- 235 | Janez Vrečko
ABSTRAKCIJA IN BREZPREDMETNOST PRI MALEVIČU IN KOSOVELU
- 249 | Kristina Pranjić
THE LOGIC OF ZAUM
- 263 | Krištof Jacek Kozak
STRUKTURNA TIPOLOGIJA SLOVENSKE DRAMATIKE MED
OBEMA VOJNAMA
- 277 | Стеван Брадић
РАСЦЕП У ЛИРСКОЈ ЖЕЉИ: МОДЕРНИЗАМ И АВАНГАРДА
- 291 | Dubravka Bogutovac
PRIPOVIJEST „SJENA“: PROTOAVANGARDNE TENDENCIJE
U PROZI ADELE MILČINOVIĆ
- 301 | Марио Лигуори
ДВА ДОЖИВЉАЈА НАПУЉА АКСЕЛА МУНТЕА

- 311 | **ГОЈКО ТЕШИЋ КАО ИСТОРИЧАР СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ**
- 313 | Kristina Stevanović, Dragana V. Todoseskov
ГОЈКО ТЕШИЋ I ALEKSANDAR FLAKER: AVANGARDA
I SUDVINSKI UTICAJ
- 323 | Владимир Б. Перић
ДЕМАРГИНАЛИЗАЦИОНЕ СТРАТЕГИЈЕ ГОЈКА ТЕШИЋА
У ПОЉУ СРПСКЕ ИСТОРИЈСКЕ АВАНГАРДЕ
- 335 | Јелена Панић Мараш
БЕСКРАЈНИ КРУГ ГОЈКА ТЕШИЋА
- 349 | Снежана Савкић
У ВРЕМЕ ЧАРОБЊАКА: МОГУЋА *ЕНЦИКЛОПЕДИЈА*
СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ ГОЈКА ТЕШИЋА
- 361 | Драгана Бедов
О ПРЕПИСЦИ, ЦЕНЗУРАМА, ПРЕПОЗНАВАЊУ И ЈОШ ПОНЕЧЕМ
- 371 | Растко Лончар, Ђина Весић
ГОЈКО ТЕШИЋ И „НОВИ АЛБАТРОС“
- 381 | **ГОЈКО ТЕШИЋ КАО УРЕДНИК, АНТОЛОГИЧАР И ПОЛЕМИЧАР**
- 383 | Александар Јовановић
У ПОТРАЗИ ЗА УТУЉЕНОМ БАШТИНОМ И УРЕДНИЧКА СТРАСТ
- 399 | Бојана Стојановић Пантовић
КА ТИПОЛОГИЈИ СРПСКЕ АВАНГАРДНЕ ПРОЗЕ:
ПОВОДОМ *АНТОЛОГИЈЕ СРПСКЕ АВАНГАРДНЕ ПРИПОВЕТКЕ*
1920–1930. ГОЈКА ТЕШИЋА
- 409 | Бранислава Васић Ракочевић
„СУБАНТОЛОГИЈА“ ТЕШИЋЕВЕ
АНТОЛОГИЈЕ СРПСКЕ АВАНГАРДНЕ ПРИПОВЕТКЕ
- 419 | Светлана Рајичић Перић
ТЕШИЋЕВИ *ЗЛИ ВОЛШЕБНИЦИ* КАО ПРИЛОГ ТЕОРИЈИ
И ИСТОРИЈИ ЕРИСТИЧКОГ ДИСКУРСА СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ
- 433 | Маја Рогач Станчевић
ПОЛЕМИКА СА СРПСКОМ КЊИЖЕВНОМ ИСТОРИЈОМ:
ГОЈКО ТЕШИЋ
- 445 | Снежана Николић
АНТОЛОГИЧАРСКИ РАД ГОЈКА ТЕШИЋА
У РЕВАЛОРИЗАЦИЈИ СРПСКЕ ПЕСНИЧКЕ ТРАДИЦИЈЕ
- 453 | **СРПСКА ИСТОРИЈСКА АВАНГАРДА**
- 455 | Бојан Јовић
ВЕК ЗЕНИТИЗМА (1921–2021)

- 461 | Ala Tatarenko
*MEĐU JAVOM I MED SNOM: POETIKA LIMINALNOSTI
U DNEVNIKU O ČARNOJEVIĆU MILOŠA CRNJANSKOG*
- 473 | Silvija Novak Bajcar
ANĐELI U BEOGRADU
- 485 | Здравко Петровић
*„ДНЕВНИК УВРЕДА“ ИЛИ ПАСКВИЛЕ И ПАМФЛЕТИ
О ОТКРОВЕЊУ РАСТКА ПЕТРОВИЋА*
- 501 | Петар Пијановић
*ДОКУМЕНТ И ПРИЧА СТАНИСЛАВА КРАКОВА:
ДВА ФРАГМЕНТА (ЖИВОТ ЧОВЕКА НА БАЛКАНУ И КРИЛА)*
- 511 | Валентина Хамовић
СТАНИСЛАВ КРАКОВ – ЈЕДНА КЊИЖЕВНА ИСТИНА
- 519 | Маја Медан
МИЛАН ДЕДИНАЦ И ЕКСПРЕСИОНИСТИ
- 541 | Iva Tešić
РЕСЕРСИЈА ROMANA LUNAR JOSIPA KULUNDŽIĆA

**551 | НОВА ЧИТАЊА СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ И УМЕТНОСТИ XX И
XXI ВЕКА**

- 553 | Снежана Самарџија
*ФАТАЛНИ НАДМОТИВ МАТЕРЊЕ МЕЛОДИЈЕ:
ЂУРАЂ БРАНКОВИЋ МОМЧИЛА НАСТАСИЈЕВИЋА*
- 573 | Andrea Lešić
*ТИЈЕЛО АЛИЈЕ ЂЕРЗЕЛЕЗА:
ПУТОВАЊЕ KROZ КЊИЖЕВНЕ MODUSE I ТАЧКЕ GLEDIŠTA*
- 587 | Hatidža Dizdarević
DOBRI DUH U ANDRIĆEVOJ PRIČI „PROBA“
- 605 | Марија Грујић
*ОДСУСТВО ПРОЖИВЉЕНОГ ГУБИТКА:
ГАЗДА МЛАДЕН БОРИСАВА СТАНКОВИЋА*
- 617 | Јана М. Алексић
*СВЕДОК ЕПОХЕ У СЕНЦИ РАТА: ВЕЛИКИ РАТ У КУЛТУРОЛОШКОЈ
И ЕСТЕТИЧКОЈ ОПТИЦИ МИЛАНА КАШАНИНА*
- 633 | Антоније Симић
АВАНГАРДНИ ЕЛЕМЕНТИ У „БУНИ“ ДЕСИМИРА БЛАГОЈЕВИЋА
- 641 | Соња Шљивић
*ЧИСТИ И ПРЉАВИ ИЛИ ПРВИ ПРЉАВИ
РАДОМИРА КОНСТАНТИНОВИЋА*
- 651 | Tanja Tomazin
SLOVENAČKI I SRPSKI ROMAN NA PRELAZU MILENIJUMA

- 663 | Јована Јосиповић
*ПЛАВИ МАГ – ГАНДОР, ЛОВАЦ НА НИРДАЛУ
У КОНТЕКСТУ АВАНГАРДНЕ ПОЕТИКЕ*
- 675 | ПРЕИСПИТИВАЊА КАНОНА СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ**
- 677 | Предраг Тодоровић
СРПСКИ НАДРЕАЛИЗАМ ИЛИ ПИСЦИ У „СЛУЖБИ НАРОДА“:
ЈЕДНА ПАСКВИЛА
- 703 | Tatjana Rosić
О ЗАКАСНЕЛОСТИ I SAUČESNIŠTVU POVODOM ROMANA
DEKARTOVA SMRT RADOMIRA KONSTANTINOVIĆA
- 715 | Милица Мустур
АВАНГАРДА ПОД ЛУПОМ: ПОЛЕМИЧКА ОСПОРАВАЊА АВАНГАРДЕ
У СРПСКОЈ КЊИЖЕВНОЈ КРИТИЦИ
- 735 | Василије Милновић
ТРАДИЦИЈА И АВАНГАРДА, ИЛИ:
О ЈЕДНОЈ ТЕЗИ И ЈЕДНОМ МЕНТОРСТВУ
- 747 | Младен Ђуричић
ЛАЗА КОСТИЋ У ПЕСНИЧКИМ АНТОЛОГИЈАМА
МЕЂУРАТНОГ ПЕРИОДА
- 759 | Сања Златковић
КАКО ВРАТИТИ ПОЦЕПАНЕ СТРАНИЦЕ ИЗ ИСТОРИЈЕ
ЛИТЕРАТУРЕ: МЕЂУРАТНИ ПЕСНИЦИ У *АНТОЛОГИЈИ СРПСКЕ
ПОЕЗИЈЕ* ЗОРАНА МИШИЋА
- 775 | КОСМОС ВИНАВЕР**
- 777 | Весна Матовић
„СТАКЛЕНА БАШТА НА ДУНАВУ“: БЕЧ СТАНИСЛАВА ВИНАВЕРА И
СТЕФАНА ЦВАЈГА
- 791 | Бојан Ђорђевић
„ЧОВЕКУ СЕ ЧИНИ ДА НИЈЕ КРИВ“:
БЕОГРАДСКА ЧАРШИЈА О СТАНИСЛАВУ ВИНАВЕРУ
- 803 | Жељко Милановић
СТАНИСЛАВ ВИНАВЕР НА ВИШЕМ СУДУ У БЕОГРАДУ 2016. ГОДИНЕ
- 819 | Жарка Свирчев
ПАНТОЛОГИЈСКЕ АУТОРКЕ
- 831 | Бојан Чолак
ПРИЧЕ КОЈЕ СУ ИЗГУБИЛЕ РАВНОТЕЖУ СТАНИСЛАВА ВИНАВЕРА У
КОНТЕКСТУ ПОЕТИКЕ ПРОЗЕ СРПСКЕ МОДЕРНЕ
- 847 | Сања Париповић Крчмар
РОМАНТИЧАРСКА ИРОНИЈА У ВИЂЕЊУ СТАНИСЛАВА ВИНАВЕРА

- 857 | Стојанка Милановић
ВАРОШ ЗЛИХ ВОЛШЕБНИКА ИЛИ УВОД У КОСМИЧКУ ЛИРИКУ
СТАНИСЛАВА ВИНАВЕРА
- 873 | Игор Перишић
О РАЂАЊУ И УСПОНУ НАЦИОНАЛСОЦИЈАЛИЗМА У ПОЛИТИЧКОЈ
ПУБЛИЦИСТИЦИ СТАНИСЛАВА ВИНАВЕРА
- 885 | **ДОДАЦИ**
- 887 | Милош Јоцић
СИЛАБУСИ ПРОФ. ТЕШИЋА
- 911 | МЕНТОРСТВА ПРОФ. ТЕШИЋА
- 915 | Ива Тешић
СЕЛЕКТИВНА БИБЛИОГРАФИЈА ГОЈКА ТЕШИЋА
- 947 | ЛИКОВНИ ПРИЛОЗИ
- 965 | ИНДЕКС ИМЕНА
- 989 | БИОГРАФИЈА ГОЈКА ТЕШИЋА

Соња ШЉИВИЋ
Београд
sonjasljivic@yahoo.com

ЧИСТИ И ПРЉАВИ ИЛИ ПРВИ ПРЉАВИ РАДОМИРА КОНСТАНТИНОВИЋА

Апстракт: У раду се анализира интертекстуална приповедна стратегија Радомира Константиновића у роману *Чисти и прљави* (1986). Како анализа показује, „Књига постања“ као хипотекст романа, послужила је аутору само као полазна основа за преиспитивање могућности потпуне моралности.

Кључне речи: *Чисти и прљави*, Радомир Константиновић, интертекстуалност, „Књига постања“, хришћанство, грешност, сексуалност, морал, злочин, пуританство.

Први прљави

Роман *Чисти и прљави* отвара се причом о дефлорацији главне јунакиње Еве. Реминисценције на рај и име главне јунакиње јасно упућују на име прве жене и њено прогонство из раја:

Какав је то свет? „Чист, чист“, ширила је очи. „Светлост његова је безмерна, и већа од сваке друге светлости! Била сам једном у тој светлости. Купала сам се. Обливена његовом светлошћу, чувана, милована“, говорила је, „једном, давно, ко зна кад. А онда“, задрхтала је. „То се десило: он ме истерао. И ево ме“ (сада је опет гледала по мрачној соби), „ево како сам овде. У овом мраку“ (Константиновић 1986: 96).

Ева није сигурна у час свога прогонства из *чистој светли*, нити где се тај свет налази, она памти само његову чистоту. За Еву, Бога је могуће разумети искључиво ако има тог света, као апсолутног рајског стања човековог пре пада: „Није могуће да сам увек живела овде! Како да се помирим са тим? Како онда бога да разумем?“ (Константиновић 1986: 99). Као опозит рајском животу, постоји живот на земљи – „Сви смо једном били у светлости. Сви смо сад у мраку“ (Константиновић 1986: 102).

Као једини свој грех, почињен у слободи избора, Ева признаје да је пушила:

„Ако си ме био напустио, ако си ме отерао у овај свет из оне светлости у коју ћу ипак да се вратим, зато што сам пушила, у реду онда, признајем: то је био мој грех. Мој једини грех на овом свету. Значи ли за неки други мој грех? Хајде, молим те: нећеш ваљда и ти да ме оптужујеш за оно што нисам ја, него је овај свет? Нисам сасвим чиста, не претерујем: пушила сам, и кажем то без увијања. И без шминке. Некад и целу паку на дан“ (Константиновић 1986: 291).

У односу на „Постање“ као хипотекст видљива су како сижејна тако и значењска померања. Ева у својим сећањима на рај не помиње непослушност, као ни забрањене плодове с Дрвета познања добра и зла, већ само чистоту тог света. Човекова потреба за знањем урођена је колико и сексуалност, а Ева се тек у носталгији за светом чистоте, за рајским боравиштем човечанства одриче знања и сексуалности. Знање одраслих је против дечије невиности симболично представљене Евином лутком у *Чистиим и ѓрљавим*: „Понекад ми се чини да она (лутка) мисли. Онда је стегнем рукама. Хоћу да истиснем то из ње“ (Константиновић 1986: 129).

За Еву кушање почиње тек након посрнућа човековог и његовог пада у историју, у време. Ева Константиновићевог романа је свака Ева која је наследница прародитељског греха:

„Сви смо једном били у светлости. Сви смо сад у мраку. Зашто је то бог урадио с нама? Да нас казни?“ „Не“, одговорила је. „Он нас куша. Натерао нас је да живимо у овом мраку да би видео ко је достојан да поново буде с њим, озарен, излечен, спасен. Прљав сам. Уморна сам. Али зар нисам доста провела у мраку, и није ли време да одем одавде?“ (Константиновић 1986: 97).

Спознаја сексуалности окарактерисана као *ѓрви ѓрех*, у културном смислу имала је далекосежне последице. Дефлорација као постајање девојчице женом, именовањем изједначена са *ѓубљењем невиности*, поставила је осећање грешности у сам темељ људскости. Губитак раја и „пад у време“ (Емил Сиоран) због огрешења о Божију заповест одредио је човека хришћанске културе као трајно грешног, као онога који *наслеђује* грех. Ева из романа *Чистии и ѓрљави* након дефлорације осећа се „прљавом од крви“ (Константиновић 1986: 7). За њу која се клела „да никада неће да постане жена“ (Константиновић 1986: 9), агонија грешности (прљавости) почиње управо откривањем сексуалности.

Ева која асоцира на само детињство човечанства пре пада, доживљава сексуалност, али и телесност управо као губитак дечије безазлености. Сваки аспект телесности за Еву је прљав. Из њене опсесије чистотом рађа се тиранија пуританства, а апсолутна чистота за којом тежи баца је у „светачку врућу“: „Они се боје да ме признају. Али ја сам светица. Ја сам већа од свих њихових анђела, страшнија од свих њихових богова, и страшних судова, и потопа“ (Константиновић 1986: 245).

Ева оправдање свом фанатичном пуританству налази у детињству, пошто, како тврди, само деца су потпуно *чисти*, а она ће умрети као дете, јер „само деца су света. А деца која не пристају да умру, она су светитељи. Свеједно што их нико не признаје“ (Константиновић 1986: 245). Феноменологија свеца, с једне стране као тежња за апсолутном чистотом и с друге његов светачки комплекс из кога се црпи ауторитет судије и потреба да се друго ме уопште суди, као и у роману *Мишоловка*, једна је и од централних тема романа *Чистии и ѓрљави*. Жудња за сваким апсолутним, па и апсолутном чистотом (у роману *Мишоловка* је то апсолутно суђење), суђење у име тога апсолутнога, суђење је у име одсутног Апсолута за којим је чежња пропорционална његовој одсутности.

С обзиром на то да је преиначена библијска Ева главни приповедач романа *Чисти и прљави*, она је *први прљави* војник Апсолута: „Ја сам дете, и мој бог тада се тукао с његовим богом. Знала сам да сам војник свог бога, и да ме је бог мој послао да ме тако искуша и да моја вера у њега постане још јача него пре“ (Константиновић 1986: 17).

„Свети“, казала је, „(и чисти) могу бити само они који су прошли кроз блато и на којима се блато није задржало. Спасени могу да буду само они који су патили у паклу. Блато постоји за мене и за мог бога зато да бих прошла кроз њега; неукаљана (блато ми служи), и пакао постоји, још увек, зато да бих ја изишла из њега спасена“ (Константиновић 1986: 17).

Од опсесије чистотом, пуританизма који врхуни верском хистеријом („Умирем за његовом светлошћу. Ниједна жена није тако умирала за човеком“ [Константиновић 1986: 96]), Ева по себи, како се с почетка чини, као сам залог невиности, детиње безазлености, постаје жртва свога Апсолута. Она и саму дефлорацију (значајско померање у односу на предложак) доживљава као кушање од Бога:

„Хоћу да знаш да сам знала да ме мој бог тера да прођем и кроз то искушење. Хоћу да знаш да сам хтела да видим да ли је већ и за мене то нешто, као за све њих, или ми се стварно гади од тога, да ли сам заиста постала оно што сам сумњала, у ужасу, да јесам, ноћу док је оно радио и док сам руком пипала моје тело које почиње да личи на тело једне жене, и док је из мрачне рупе мрак цурио на мене, и док сам и ја сама цурила, – или: сам остала једно дете“ (Константиновић 1986: 24).

„Доказала сам крвљу“, казала ми је, „јер крв тече из мене док знам да сам дете. Стално тече“, рекла је. „Али ја се не бојим. Ако морам да умрем, нека умрем! Умрећу као дете“ (Константиновић 1986: 26).

У Евином одрицању од прљаве путености, тело је сведено само на месо, човек је то нечисто месо, деградиран само на телесност:

„Ја нећу с мојим месом ништа да имам, нећу да га осећам, хоћу да га заборавим. (Кад сам била дете нисам осећала своје месо, нисам знала да сам у месу, у кавезу од меса.) Месо је прљаво. Ја сам чиста. Па шта још хоћеш? Да се играм са својим месом, са твојим месом, са прљавим месом? Је ли то зовеш – волети?“ (Константиновић 1986: 87)

У рату, глади за голим животом, људи се туку око меса, мајка Евиног неименованог партнера се проституише како би добила тек старог петла. Његова породица продаје ствари мртве кћери за храну. За Еву нема разлике између меса животиње и меса човека, свако месо је исто – „Свако месо“, чуо сам је како говори, „данас је људско месо. Док једеш, неко умире“ (Константиновић 1986: 252). Као глас супротстављен Еви, глас оца њенога партнера, који је у страху од смрти, од глади, роб меса, каже:

„Јесам ли ја направио себи, и вама, црева, и уста, и зубе? Нисам бог. Само сам човек. Кад бих могао да га нађем, нашег мајстора, рекао бих му: 'Слушај, твој посао не ваља. Зашто си направио човеку зубе и уста? Зашто си дао човеку смрт? Зашто си му дао глад?'“ (Константиновић 1986: 343).

Ева, која неће да буде само човек, „мајстору“ може приговорити „само“ цели свет у којем га нема, која би да уништи свој мали свет управо јер то није свет апсолутног морала њеног апсолутног Бога.

У отклону од телесности Ева тражи заштиту свог светаштва, јер, у крајњем смислу, светачка феноменологија тежи само духу („Знам да месо никада не васкрсава“ [Константиновић 1986: 85]):

„Ох, боже, зашто и ја имам месо? Зашто си дозволио да и децу затворе у месо и кости? Зар не могу да постојим некако без овог меса? Онда не би било више никакве опасности за мене. Месо, моје месо биће криво ако ми се деси нешто страшно. Моје месо је мој непријатељ“ (Константиновић 1986: 67).

Ева је *зирешила* са својим неименованим партнером, али се у њој која ноћу чује свога брата убицу како онанише, рађа инцестуозни фантазам. У њеном многоречивом приповедању и неименовани партнер и брат и извесни Август појављују се као они с којима је „изгубила невиност“. Као војник свога изгубљеног Бога, Ева свога неименованог партнера доживљава као анђела кушача:

„Ону ствар“, казала је, „никад не бих урадила с једним човеком – само с анђелом. Јесам ли преварена? Јесам ли сама погрешила, или је мој бог хтео за нешто да ме казни? Мало сам се збунила. У глави ми се мути. Не знам шта сам ја урадила, а шта ради мој бог“ [...] „Моји прсти“, рекла је, „и његови прсти некако су се помешали, па више не знам шта је моја кривица а шта није, и не знам више шта је добро а шта је рђаво, и зашто ме он кажњава“ (Константиновић 1986: 145).

„Седиш сад, мој анђеле, на кревету на ком си ме кушао. Још сам ја крвава доле. Још сам прљава од крви. (Ништа није тако прљава као крв.) Прала сам се. Ти си спавао, свршио си са мном онај посао који ти је бог поверио“ (Константиновић 1986: 97).

Евин анђеоло кушње је уједно и анђеоло спасења: „Не бих била жива (ни пет минута) да ниси анђеоло. Шта ћу ја, сама, ја сирота, међу људима, ако мој анђеоло није са мном? Зар има смисла да човек живи без анђела?“ (Константиновић 1986: 98–99). Прљава од „првог греха“ Ева покушава да се опере – „Цео један сапун сам потрошила“ (Константиновић 1986: 98–99), али зна, за разлику од „прљавих“, света одраслих, да се водом не може опрати:

„Само бог деце може да ме опере. Ако би он дигао руке од мене, остала бих прљава. Шта би ми вредело што сам победила кушање, и што сам доказала да сам дете? Ништа“ [...] „Остала бих жена која је била с мушкарцем, а не дете. Прљава као друге“ (Константиновић 1986: 98).

„Одувек се бојим да ће нешто најгоре да ми се деси баш у купатилу. Ту где они узалуд покушавају да се оперу“ (Константиновић 1986: 37).

Својим компулзивним прањем Ева као да жели да са себе спере читав свет који је окружује, да га врати чистоти, његовом рајском стању. Захтевајући да свет буде оно што није, па ни свет њенога Бога, Бога деце, она би

у име свога Бога, не само да га порекне, већ и уништи, попут самог Јахвеа, да буде попут самог Бога:

„Бити бог, бити бог. Је ли то охолост, ако желим да будем неко као бог? Мислиш да је то нескромно с моје стране? Можда. Покушала сам да будем бог. Кад сам била мала (опет ћу да будем мала), гледала сам: лишће трепери на ветру: [...] „Онда би рекла: 'Лишће, заустави се. Лишће, престани'. Наређивала сам. Хтела сам тог часа да се лишће укочи, макар што ветар дува. Или да ветар престане да дува. Али ти погађаш, је ли? Наравно. Лишће је продужавало. Ауто није налетео на зид. Јурио је низ улицу, а ја сам га гледала с прозора, и говорила сам: 'Удари у зид, удари у зид'. 'Али није ударио'. „Боже“, шапнула је, „велика дела само су твоја. Знам. Али зашто нам не дозволиш да вршимо велика дела у твоје име, и да ти тако служимо?“ (Константиновић 1986: 93–94)

Зар никад ниси пожелео да будеш Бог?

Жртва Апсолута која тражи кривце свога жртвовања, постаје управо и сама злочинац. Феноменологија свеца нужно као свој крајњи циљ препознаје Бога. У свету одсутног Бога, у ком Ева и не може бити Ева, она се свети томе свету који је сâмо одсуство Апсолута. Осветољубивог Јахвеа Ева романа *Чисти и прљави* оживљава као једнако осветничку фигуру Бога деце чији би да буде страшни анђеоло. Евин брат који у ратним околностима постаје убица за Еву је оличење света прљавих, света одраслих, који имају свог Бога:

[...] како се шегачи с њима тај њихов бог, и како му дозвољавају да он ради с њима шта хоће. Као са боцом. Као са старом пивском флашом. Једном их изврне наглавачке, да све исцури из њих, да буду празни и да плачу. Други пут их напуни надом која клокоће у њима, шуми, пени се, превире као прљаво кисело вино. И они је гутају похлепно. Халапљиво. Једном, то је рат што ће да се сврши. Рат, који је за њих срећа. Ја ти кажем. Док траје рат, мој брат (и сви као он), има чему да се нада (Константиновић 1986: 13).

Одрасли су играчке свога Бога, а „разбити њих, значи разбити богу играчке“ (Константиновић 1986: 17). Као ратница Апсолута Ева налази кривца у свету одраслих, тај свет оличава за њу „институцију непријатеља“ који је омогућава као судију. У тражењу апсолутне чистоте, Ева апсолутну прљавост приписује свима око себе. Одбијајући у светачкој грозници да прихвати свет онакав какав јесте, и свет зла, она се претвара у злочинца у име апсолутног. Она од свога „анђела“ тражи да убије њенога брата, да убије тиме цео свет злочина, свет прљавих, који брат оличава, јер то њен Бог захтева:

„Али је чудно, ипак“, дисала је убрзано, „(и нека се бог зато не љути на мене, нек се не разбесни, реци му то), што све ствари не сврши сам. Зашто не обави све наше послове за нас? Зашто ми морамо да радимо за њега? Зашто ти мораш да га убијеш?“ (Константиновић 1986: 99)

Евин неименовани партнер који одбија да убије њенога брата, по њеним речима не мора га убити својим рукама – „Отићи ћеш у полицију. Они

ће га убити. Доћи ће овамо. Не волим што морам да будем у другој соби док се то дешава, али ваљда је и то суђено“ (Константиновић 1986: 99). Иако њен Бог тражи од ње да убије било кога, па чак и свога брата, „ако већ мора да буде први, мислим: мој први (а после ће доћи и сви други, редом, наравно, тако то иде)“ (Константиновић 1986: 275), Ева у другоме тражи починиоца злочина, одбијајући своје злочинство. Одрицање од зла, као отклон од људскости, његово приписивање увек трећем лицу, осим у роману *Чисти и њрљави* има статус теме и у Константиновићевим романима *Дај нам данас*, *Мишоловка*, *Излазак*, *Ахасвер*.

Како је Константиновић писао у једном од есеја „злочинац се пише увек у трећем лицу једнине, он као да нема свога Ја, своје прво лице“ (Константиновић 2016: 113). Квазихуманизам који у злочину види девијацију од људскости, на такав начин злочин као могућност нужно предаје у „надлежност другога, што није само ствар срамног извлачења од одговорности, од императива самосазнања већ је и ствар службе, покорне и следе, самом свету злочина“ (Константиновић 2016: 114).

Одбијање злочинства као сопствене могућности деловања у основи је одбацивање света који је и свет злочина. Ако је чињење зла само девијација људскости, само шанса другог, а не и сопствена, онда је и хуманост само шанса другог. Злочин који је могуће приписати другоме, који је дељив, па није апсолутни злочин, порицање је и света који је „његов врховни мајстор, овај свет пљачке, паљевине и рушења“ (Константиновић 2016: 114). Ако злочин није апсолутан, непотребна је и апсолутна негација света. Одбијањем и саме идеје интегралности света, човека, свих његових манифестација, па и злочина, у име „дељивога“ хуманизма, пориче се и сама дијалектика света „која подразумева јединство тежих супротности, па и супротности овог света злочина и мене самога“ (Константиновић 2016: 114). Делимично признавање света, непризнавањем сопствене могућности за злочин, управо је спасавање света злочина, јер „нема стварне побуне против света која није и побуна против самог себе, ако свет заиста не престаје тамо где ја почињем, ако ја заиста не почињем тамо где престаје свет“ (Константиновић 2016: 115). У спознаји интегралности света, где престаје и изолација субјекта, за њега је једини могући излаз из „прљавог чистунства“ (Константиновић 2016: 115), и ту почиње истински хуманизам који претпоставља јединство света и човека.

У покушају превазилажења људскости, или њеном апсолутизацијом као искључиво чисте у светаштву, одбијање је саме људскости. У Евином одрицању од света у име Апсолута који тражи љубав само за себе, управо је изречена мржња према свему што њему не пристаје, што није апсолутно чисто: „Пљуни га: рекао ми је бог (јесте, јесте), пљуни твог брата, и матер, и оца, пљуни га!...“ (Константиновић 1986: 240) – наместо „Љуби ближњега свога као себе сама“, или „Поштуј оца свога и матер своју да ти добро буде на земљи“.

Више има злочина него траве

За Еву је и рат „треће лице злочинца“. У рату Евин брат има кога да криви: „Шта би он био без овога? Против кога би онда могао да се буни, кога би могао да убије, кога би могао да окривљује за своју несрећу?“ (Константиновић 1986: 16):

„Окривљујете рат за оно што бисте радили и да није рат. Кад сте заједно, кад сте у месу, онда сте као пијане муве. (Јеси ли видео муве у очима мртвог коња?) Рат, рат“, понављала је. „Он је ваша нада. Измислили сте га, да би могли да спасете своју наду. Без наде не можете да живите“ (Константиновић 1986: 253).

Док траје рат, опстаје и нада у другачији свет, бољи свет којим ће свет постати *једнога дана*. За Евиног брата „са тим његовим проклетим једним даном којег за њега нема, и којег никад неће бити“ (Константиновић 1986: 13) неће бити ни бољег света. Само они који су остали деца, „који имамо другог бога, и које чува наш добри бог. Ми нисмо осуђени. На врата. На дрво о коме ћемо да се исповедамо“ (Константиновић 1986: 13). Док Евин брат плаче у довратку, он је само човек који личи на њеног брата.

„А он је плакао као што плачу велики људи. Не знам да ли си то некад видео. (Боље ако ниси). То је нешто страшно што изазива у теби жељу да умреш, одмах, и да никад не порастеш да би стајао тако и плакао с главом на вратима као велики човек. Плашила сам се. Од њега. Од себе. Гледала сам у њему себе каква ћу да будем. Можда и ја, једног дана, стајаћу тако, с челом на неким вратима, у неком другом, туђем, још страшнијем и туђијем свету, и плакаћу, и изгледаћу овако страшно, да се сама од себе уплашим. И да пожелим сама од себе да побегнем“ (Константиновић 1986: 12).

За Еву он који је убица, мртав је као дете, јер не уме више да се игра („Људи су мртва деца“ [Константиновић 1986: 73]), он је сама слика страдања. Ева која би желела да се свет саобрази свету потпуне чистоте и апсолутног морала, накнадну моралност доживљава као смрт самог морала:

„Ах, не боје се људи да убију; тешко је наћи добро оправдање. Убити, убити“, мрмљала је поново примирена, „није то ништа за њих. Али оно што долази после тога. Савест. Кајање. [...] „Исповести су повраћања прљавих. Смрад исповести. Да ли се ово и ја исповедам? Нећеш ваљда рећи да се ово и ја исповедам?“ (Константиновић 1986: 256).

У светачкој грозници, Еви се рат чини као само испуњење обећања Њиховог Бога. У огромној измаштаној пустињи, у светачком кушању, посумњаће да *њен* „бог није њихов бог који је затрпао све градове, и развалио њихове зидове и врата“ (Константиновић 1986: 221):

„Посумњала сам да је он мој бог, него да је он њихов бог који је најзад урадио оно што је обећао да ће да уради кад је рекао: 'Ридај, Есевоне', и што је обећао кад је рекао за Содом и за Гомор, и за земљу Едомску, за Дамаск и Вавилон, за Кедар и за царства Асорска и за Елам. Он“, казала је, „разметљивац страшни који казао је за себе да ће да дође једном, бесан, Господ војске над војскама, и да ће све да спали и да претвори у пустињу; о време“ (бојала се да завиче, а хтела је), „да ли је то време које је најзад

дошло, кад је он то урадио са свим нашим градовима, и да ли је мене повео овамо, он, тај страшни бог, да ми покаже и да се похвали шта је урадио, и како је све претворио у пустињу пешчану, и како ничег више нема?" (Константиновић 1986: 221–222).

Иако и сама дејствује као Бог на чија дела опомиње, Ева као верник Апсолута жуди за моћи тог истог Бога, ту где су сви злочинци: „Они се журе, сви они једва чекају да деца умру у њима, да се већ једном смире“ (Константиновић 1986: 171). Будући да им доносе само страх страх и немир: „Могу ли да се оправдају због тога? Злочинци су. Ако нису, шта су урадили да остану деца? Јесу ли нешто покушали?“ (Константиновић 1986: 171). Они који су умрли као деца, треба да остану мртви, треба да их нестане: „Ако твој отац неће да се обеси, зашто се ти не би обесио? Скоро у свакој кући обесио се бар по један члан породице. Сам си рекао да је кука већ забијена у зид и да чека, да је конопац спреман. Зар не?“ (Константиновић 1986: 214), јер „ко не зна више да се игра... тај мора да умре“ (Константиновић 1986: 128).

Има ли шта страшније него сахранити играчку?

Свет одраслих као свет мртве деце Еви је једино вредан као место игре:

„Овде вреди да останеш само да би се поиграо, на овом свету (мислим) има пуно ствари за играње, и оне нас чекају, цркле су те ствари за нама, али ми одједном не знамо да се играмо, и не знамо ништа друго него да патимо, да страдамо, да будемо сами, да не будемо сами; чисти, прљави, невини, криви“ (Константиновић 1986: 171).

Ева је своју лутку сахранила скупа са „невиношћу“ за којом жуди као делићем слике раја, након „пада“, након дефлорације:

„Тако сам је закопала“, рекла је мирно из мрака, са свог кревета, „тог дана (данас, или пре годину дана?) кад си ти урадио оно са мном, ја сам знала да то морам да урадим, и ја сам је сахранила. (И сад је она сахрањена, а не он.) Затворила сам је у кутију, и завезала сам канап, и кутију сам сакрила у ормар. Знала сам да је то тужно, али сам исто тако знала да је то неизбежна туга, као што је ноћ неизбежна (док не посвршавам ове послове), и да ће после доћи и то јутро кад ћу сама осетити да је време да идем по своју лутку и да је извучем из њеног гроба“ (Константиновић 1986: 144).

Одрасли „немају очи за лутке. Најлепша лутка за њих није ништа. Они је чак и не примећују“ (Константиновић 1986: 47), док је за Еву она оличење чистоте, управо јер није човек:

„Твоја уста не лажу, не вређају, не плачу, не прете. Кад сам с тобом, зар не?, ја се не бојим; не плашим се да ћеш да ми причаш нешто што не волим. О месу. О Рајнхарту. О рату. О миру. Ти немаш ништа са тим, ти ниси човек. Ти си лутка“, узвикнула је, „боља си чак и од мене, признајем. Ти си лутка, и нећеш ништа друго него само да се играмо, је ли?“ (Константиновић 1986: 47–48).

„Можда је умирање играчке најстрашније које постоји, јер је најсудбоносније“, пише Константиновић у есеју „Морал играчке“ (Константиновић 1961: 11). Затим додаје:

Нису ли играчке сведоци и јунаци једнога доба када смо могли све с лакоћом, кад смо поседовали некакву незаменљиву и неименљиву снагу богова, снагу која покреће свет, мења душу ствари, дели правду, кад смо могли, с неописивом лакоћом, да прелазимо из једнога стања у друго, да се смејемо или да вешамо крвнике? Па ипак, та епоха наше свемоћи, која није далеко понекад и од суровости, од оне исте свирепости коју ћемо показати касније у животу, из дана у дан који ћемо и сами искусити, осуђена је на пропаст: у нама нестаје моћ да ствари дижемо из гробова, да будемо истински учесници једног света... у коме чудо није чудо него сасвим обично правило свакодневице (Константиновић 1961: 11).

Још ниједан Бог, пише он даље, „није превазишао моћи најпросечнијег детета; још ниједно дете није подбацило у томе закону да буде као бог“ (Константиновић 1961: 11). У детињству као добу апсолутног стварања које познаје само преображај, не и коначни облик, „све је играчка, она највиша и, убеђен сам једина права играчка која измиче дефиницији јер бежи од свог облика, која се не да описати јер се стално мења“ (Константиновић 1961: 11). Ева стога може са свемоћи овог стваралачког Бога путовати возом који је направила од столица, или васкрснути своју лутку.

Међутим, у човековом немирењу са светом недостајућег Бога, са собом самим у којем је божански стваралачко мртво, човек према Константиновићу долази до следећег стања:

[...] човек, у немирењу са смрћу бога који је био, може исто тако да постане Хитлер као и Пикасо; Ту, у Часовима кад нас деца позивају на некадашњу гозбу свемоћи, отварају се путеви и за лепоту и за пакао, неизвесни путеви којима нас воде та тајанствена деца, убијена деца која напуштају своје гробове (Константиновић 1961: 11).

Избачена из раја, Ева која одбија да буде ишта сем детета, два пута губи Бога. У једном од интервјуа, сумирајући покренута питања у роману, Константиновић каже:

Кад сам писао *Чисте и ѓрљаве*, веровао сам да ћу написати роман у славу једне апсолутне лепоте, једне нерањиве поезије. Ви се сећате: ради се о апсолутном праву на игру, ради се о немирењу са смрћу игре. Замислио сам, просто, једну девојчицу и једну лутку која је њен стари пријатељ. Замислио сам једну собу, затворене прозоре, завесе на прозорима. Покушао сам да оживим сећање на окупирани Београд, и да видим како ће та девојчица, у тој затвореној соби, даље да се игра, и каква ће њена игра да буде, под претпоставком да она хоће још да се игра, да буде некакав ањео игре (Drenovac 1964: 224–225).

Верујући у могућност некаквог апсолутног морала, наводи даље Константиновић, „хтео сам такав морал, у овом случају морал чисте игре, нерањиве игре, спасоносне и јединствене“ (Drenovac 1964: 225). Као и свако апсолутно и такав морал се показао немогућим: „открио сам немогућност апсолутног морала. Открио сам да се светац, под одређеном температуром, у датом часу, претвара

у злочинца. Моја девојчица, временом, из странице у страницу, из поглавља у поглавље, од анђела игре претворила се у демона (Drenovac 1964: 225).

* * *

Роман *Чисти и ѓрљави* последњи је у низу Константиновићевих романа с ратном тематиком. Међутим, као и у прва два романа, *Дај нам данас* и *Мишоловка*, рат је само ближи или даљи одјек ратних дешавања која се с нивоа теме свode на мотивски комплекс који се надовезује на важне библијске мотиве.

У окупираном Београду, девојчица Ева, као преиначена фигура библијске Еве, са сећањем на „чисти“, апсолутни свет, од *верника* апсолутне игре, као одбране од реалног света, претвара се у злочинца. Вера у *ајсолушну* моћ увек завршава у злочинству. Чисти, дакле, немогући или апсолутни морал игре, као и свако апсолутно, или сваки тражилац апсолутног, нужно се урушава у себи самом, а зарад апсолутног. Ева постаје злочинац који у себи види само сопствено светаштво, којем је потребно *гпујо* или *ѓреће* лице или, напoкoн, *свеѓ*, коме ће судити. У одбијању сопствене могућности злочинства као квазихуманизма, одбрана је самог злочинства и одбацивање света као свеукупности и *ѓежих суѓроѓности* но што је свет злочина и појединца. Тек у прихватању целовите слике света, као света могућности и личног злочинства налази се лек од „прљавог чистунства“ и пут у хуманост која је би требало да обухвата целовиту слику света коме и појединац припада.

ЛИТЕРАТУРА

- Drenovac, Nikola. *Pisci govore*. Beograd: Grafos, 1964. 224–228.
 Константиновић, Радомир. „Морал играчке“. *Данас*. 19. VII 1961.
 Константиновић, Радомир. *Чисти и ѓрљави*. Београд: Нолит, 1986.
 Konstantinović, Radomir. „Smisao za vatru ili: pisati kao goreti“. *Duh umetnosti*. Priredili Milica Konstantinović i Milorad Belančić. Sarajevo: University Press, 2016. 113–115.

Sonja Šljivić

RADOMIR KONSTANTINOVIĆ'S *THE PURE AND THE DEFILED* OR THE FIRST DEFILED

Summary

The paper analyzes Radomir Konstantinović's intertextual narrative strategy in the novel *The Pure and the Defiled* (1986). It shows that *The Book of Genesis*, which is used by the author as a hypotext, is merely a starting point for his questioning of the possibilities of pure morality.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

82.09:929 Тешић Г.(082)

821.163.41.02АВАНГАРДА(082)

821.02АВАНГАРДА(082)

АВАНГАРДА и коментари : међународни научни зборник радова у част проф. др Гојка Тешића / уредили Игор Перишић и Владан Бајчета. - Београд : Институт за књижевност и уметност, 2021 (Београд : Донат граф). - 945 стр. : илустр. ; 24 см. - (Едиција Посебна издања / [Институт за књижевност и уметност] ; књ. 43)

Радови на више језика. - Сlike Г. Тешића. - Тираж 300. - Стр. 13-16: Уводна реч / уредници. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз већину радова. - Резимеи на више језика. - Регистар.

ISBN 978-86-7095-285-0

1. Перишић, Игор, 1974- [уредник] [аутор додатног текста] 2. Бајчета, Владан, 1985- [уредник] [аутор додатног текста]

а) Тешић, Гојко (1951-) -- Зборници б) Српска књижевност -- Авангарда -- Зборници в) Књижевност -- Авангарда -- Зборници

COBISS.SR-ID 54915337